

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΜΑΧΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821-1830 ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Του Δημήτρη Νικολακάκη – Συγγραφέα, Ιστορικού ερευνητή - Διευθυντή Πολιτισμού και Παιδείας της Νομαρχίας Χανίων

1821

11 Ιουνίου. Σφαγές χριστιανών από τους Τούρκους στην πόλη των Χανίων και στο Σέλινο.

14 Ιουνίου. Νικηφόρα μάχη των επαναστατών στο Λούλο Κεραμειών (Χάλης, Παπαδογεωργάκης, Μουτσογιάννης, Σήφακας, Βαρδουλομανουσός κλπ). Νεκροί: Οθωμανοί 18, Κρήτες 1.

15 Ιουνίου. Ξεσηκωμός Πρασιανών και Βαμιανών

15 Ιουνίου. Μεγάλες σφαγές αμάχων και κληρικών στην πόλη των Χανίων. 400 θύματα.

17 Ιουνίου. Νικηφόρα μάχη επαναστατών σε Ζουρίδι, Ρούστικα και Αγ. Κων/νο Ρεθύμνου. (Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης κλπ.)

17 Ιουνίου. Νικηφόρα μάχη επαναστατών εναντίον των Αμπαδιωτών Ρεθύμνου στον Άγιο Ιώαννη (Καημένο). (Βουρδουμπάς, Κουρμούλης, Τσουδερός κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 300, Κρήτες 7.

17 Ιουνίου. Κατάληψη των Μουρνιών Κυδωνίας και Καλυβών Αποκορώνου από τους Οθωμανούς

17 Ιουνίου. Έναρξη πολιορκίας Πύργου Αληδάκη (Πρωτοπαπαδάκης κλπ.)

18 Ιουνίου. Ήττα του Αλή Σοφτά στους Αρμένους.

19 Ιουνίου. Κατάληψη φρουρίου Αλμυρού Αποκορώνου. Νεκροί όλοι οι υπερασπιστές του.

21 Ιουνίου. Επανακατάληψη Καλυβών. Μάχη Τσιβαρά (Πρωτοπαπαδάκης, Τσελεπής, Σήφακας κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 350, Κρήτες 8

23 Ιουνίου. Εξόρμηση των Τούρκων προς τους Λάκκους. Επιτυχής αναχαίτησή τους από τους επαναστάτες (Χάληδες, Φασούλης, Παναγιωτάκης κλπ.) Νεκροί Οθωμανοί 100.

24 Ιουνίου. Μεγάλες σφαγές Χριστιανών (λαϊκών και κληρικών) σε Ηράκλειο και Λασιίθι. Νεκροί 1800.

26 Ιουνίου. Καταδρομικές ενέργειες Τσελεπή στον Κάμπο των Χανίων. Πυρπόληση τσιφλικιών.

28 Ιουνίου. Νικηφόρα μάχη στο Βαθιακό Ρεθύμνου (Βουρδουμπάς, Μανουσέλης, Κωστόπωλος, Τσουδερός κλπ.)

Πλήρης εξολόθρευση Αμπαδιωτών.

29 Ιουνίου. Σφαγή Χριστιανών στα χωριά του Ακρωτηρίου. Ληλασίες των Μονών Γουβερνέτου και Αγίας Τριάδας.

4 Ιουλίου. Νίκη των επαναστατών στην περιοχή Γάλλου Ρεθύμνου μετά από τετραήμερη μάχη. (Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης, Πρωτοπαπαδάκης, Κωστόπωλος, Τσουδερός κλπ.)

5 Ιουλίου. Πανωλεθρία Λατίφ πασά στους Λάκκους Κυδωνίας (Παναγιωτάκης, Σαρρήδες, Πρωϊμηδες, Χάληδες, Φασούλης, Τσελεπής κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 500. Κρήτες 28.

6 Ιουλίου. Καταδρομική επιδρομή 150 Τούρκων στον Καλλικράτη. Πυρπόληση μιας γειτονιάς του.

14 Ιουλίου. Εκστρατεία Καούνη πασά εναντίον των Σφακίων. Καταστροφή του Καλλικράτη.

15 Ιουλίου. Κατάληψη Ασφένδου. Θάνατος Κωστόπωλου.

18 Ιουλίου. Σφοδρή μάχη στον Κατρέ Ασκύφου. Κατατρόπωση Καούνη από τους επαναστάτες (Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης, Βουρδουμπάς, Πωλογεωργάκης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 2000, Κρήτες 7.

25 Ιουλίου. Νικηφόρα μάχη επαναστατών στα Μπουτσουνάρια (Χάληδες, Φασούλης, Δασκαλάκης)

28 Ιουλίου. Εκστρατεία Ομέρ αγά Σητείας, εναντίον των Σφακίων. Αναχαίτησή του στην Άμπελο Ασκύφου (Βουρδουμπάς, Μανουσογιαννάκης, Μανουσέλης, Πρωτοπαπαδάκης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 960

1 Αυγούστου. Εκστρατεία Οσμάν πασά εναντίον των Χανίων. Προσπάθεια αναχαίτησής του στην Επισκοπή Ρεθύμνου: Ήττα Επαναστατών.

3 Αυγούστου. Νέα ήττα επαναστατών στα Δράμια.

9 Αυγούστου. Κατάληψη του Αποκόρωνα από τον Οσμάν πασά. Πυρπόληση πολλών χωριών. Ολοκληρωτική καταστροφή Βαφέ. Εξόντωση 130 γυναικόπαιδων στο σπήλαιο Κρυονερίδας. Νεκροί επαρχίας Αποκορώνου: Οθωμανοί 500. Κρήτες 3.000.

19 Αυγούστου. Επιδρομή Καούνη εναντίον Λάκκων και Θερίσου. Νικηφόρα αντιμετώπιση επαναστατών (Τσελεπής, Μανουσέλης, Βουρδουμπάς, Μανουσογιαννάκης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 200, Κρήτες 26.

29 Αυγούστου. Εκστρατεία Οσμάν πασά στα Σφακιά. Κατάληψη επαρχίας. Μεγάλες καταστροφές.

6 Οκτωβρίου. Απόληση των Τούρκων από Αποκόρωνα και Κυδωνία. Ανακατάληψη Μαλάξας. (Δαμινός, Πρωτοπαπαδάκης, Νικολούδης, Τσελεπής, Πίπος, Λεράς κλπ.)

2 Δεκεμβρίου. Ανεπιτυχής προσπάθεια των Τούρκων να καταλάβουν τους Λάκκους και τη Μαλάξα.

6 Δεκεμβρίου. Εκστρατεία επαναστατών εναντίον των Οθωμανών του Σελίνου (Τσελεπής, Παναγιωτάκης, Χάλης, Παπαδαντρέας). Μάχη στο Σταυρό. Θάνατος Τσελεπή.

10 Νοεμβρίου. Κατάληψη Σέμπρωνα από Καούρη. Σφαγή όλων των γυναικόπαιδων του χωριού.

1822

5 Ιανουαρίου. Κατάληψη της Μονής Αρκαδίου από τους Τούρκους.

17 Ιανουαρίου. Ανακατάληψη της Μονής από τους Επαναστάτες (Δεληγιαννάκης, Μανουσέλης, Πωλογεωργάκης, Μαυροθαλασσίτης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 69

23 Ιανουαρίου. Μάχη στα Ακόνια Ρεθύμνου (Χούρδος, Μελιδόνης, Μαυροθαλασσίτης κλπ.) Νεκροί Οθωμανοί 150, Κρήτες 14.

30 Ιανουαρίου. Κατάληψη της Μεσσαράς από τους Τούρκους.

10 Φεβρουαρίου. Ανακατάληψη της Μεσσαράς από τους επαναστάτες (Μεληδόνης, Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 300

10 Φεβρουαρίου. Μάχη στην περιοχή Αμπαδιάς (Χατζή Γιώργης Κελαϊδής) Νεκροί: Κρήτες 50

15 Φεβρουαρίου. Εξουδετέρωση των Τούρκων στο Βαθειακό Μυλοποτάμου (Μελιδόνης).

30 Μαρτίου. Μάχη στο Αργαστήρι Σελίνου (Νικηφόρος Χατζηδάκης). Ήττα επαναστατών.

15 Απριλίου. Επίθεση επαναστατών στα περίχωρα των Χανίων. Τριήμερη πολιορκία του φρουρίου της πόλης.

25 Απριλίου. Νικηφόρα μάχη επαναστατών στο Δαράτσο (Δαμινός, Σήφακας, Ι. Χάλης, Μανουσοσήφης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 71.

28 Απριλίου. Νίκες των επαναστατών στην Επισκοπή Ρεθύμνου και το Μαλεβίζι (Χούρδος, Ζερβουδάκης)

25 Μαΐου. Κατάληψη των Κουνουπιδιανών από τους επαναστάτες. Πολιορκία των Στερνών (Δαμινός, Τσακίρης, Πρινόλης, Λεράς)

30 Μαΐου. Επιτυχής επίθεση επαναστατών εναντίον των Τουρκοαιγυπτίων στη Σούδα (Παναγιωτάκης, Σήφακας κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 300

10 Ιουνίου. Πυρπόληση του Οθωμανικού πύργου των Στερνών.

12 Ιουνίου. Ήττα των επαναστατών στα Τσικαλαριά. Νεκροί Οθωμανοί 100, Κρήτες 40.

13 Ιουνίου. Κατάληψη της Μαλάξας από τους Τουρκοαιγυπτίους. Μεταφορά του στρατοπέδου τους στον Κλαδισό.

2 Ιουλίου. Εκστρατεία Τούρκων στα Ανώγεια. Καταστροφή του χωριού.

5 Ιουλίου. Φονικές μάχες στην περιοχή Ηρακλείου (Μανουσογιαννάκης, Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης, Βουρδουμπάς, Τσουδερός, Κουρμούλης, Χούρδος κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 150, Κρήτες 50

18 Ιουλίου. Νικηφόρες μάχες σε Άγιο Μύρωνα και Κρουσώνα. Νεκροί: Οθωμανοί 400.

20 Ιουλίου. Κατάληψη της Μαλάξας από τον Χασάν πασά. Ανεπιτυχής προσπάθεια ανακατάληψης από τους Χριστιανούς. Νεκροί: Κρήτες 30

30 Ιουλίου. Αποχώρηση Τούρκων από τη Μαλάξα. Επανακατάληψή της από τον Σήφακα.

4 έως 6 Αυγούστου. Επιδρομή Χασάν πασά από Πλατανιά προς Λάκκους και Θέρισσο. Ήττες των επαναστατών (Μανόλης Πρωτοπαπαδάκης, Τσουδερός, Φα-

σούλης, Σήφακας κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 500, Κρήτες 60.

12 Αυγούστου. Καταστροφική προέλαση Χασάν πασά σε Αποκόρωνα, Ρέθυμνο και Μυλοποτάμο.

30 και 31 Αυγούστου. Νικηφόρες μάχες επαναστατών στο Μοναστήρι της Χαλέπας και στο Σκλαβόκαμπο. (Ζερβουδάκης, Χούρδος, Χάλης κλπ.) Νεκροί: Οθωμανοί 200.

24 Σεπτεμβρίου. Επιτυχής απόκρουση από τους επαναστάτες αγήματος Τουρκικής ναυτικής μοίρας στις Καλύβες και στο Παλιόκαστρο (Φασούλης, Μαυράκης, Παπαδάκης) Νεκροί: Οθωμανοί 150.

30 Σεπτεμβρίου. Ήττες επαναστατών σε Παλιόκαστρο και Μαχαιρούς (Παπαδάκης, Αλεβίζος κλπ.) Νίκες σε Μελιδόνι και Αρμένους (Σήφακας). Νεκροί: Οθωμανοί 250.

Οκτώβριος – Νοέμβριος. Σφοδρές μάχες στην περιοχή Βιάνου και στο Λασιθί. Ληλασίες Χριστιανικών επαρχιών από τον εχθρό.

1823

3 Φεβρουαρίου. Επίθεση επαναστατών στην Κίσαμο. (Τσουδερός, Σήφακας, Χάλης κ.λ.π.) Εγκλεισμός των Τούρκων στα φρούρια Καστελίου και Γραμπούσας. Αρρώστια και θάνατος Σήφακα.

15 Φεβρουαρίου. Ήττες επαναστατών σε Ηράκλειο και Λασιθί. 15νήμερη πολιορκία του σπηλαιού Μηλάτου. Τραγικός θάνατος χιλιάδων χριστιανών.

25 Μαΐου. Κατάληψη Καστελίου Κισάμου (Τομπάζης, Πρωτοπαπαδάκης κ.λ.π.) Νεκροί Οθωμανοί 80, Κρήτες 100.

30 Μαΐου. Εκστρατεία Κρητών εναντίον των Οθωμανών του Σελίνου.

2 Ιουνίου. Κατάληψη της Κανδάνου (Τομπάζης κ.λ.π.). Νεκροί: Οθωμανοί 1000, Κρήτες 30.

12 Ιουλίου. Κάψιμο του χωριού Δαράτσο από τους επαναστάτες (Γερανιώτης, Λούπης, Μουτσάκης κ.λ.π.)

15 Ιουλίου. Καταδρομική επιδρομή επαναστατών στην Εβληγιά Ρεθύμνου Νεκροί: Οθωμανοί 200.

8 Αυγούστου. Κατάληψη Ανατολικής Κρήτης από Χουσεΐν πασά.

20 Αυγούστου. Ήττα των επαναστατών από τον Χουσεΐν στις Αμουριέλες Ηρακλείου. Νεκροί: Κρήτες 300.

5 Οκτωβρίου. Εκκαθάριση επαναστατημένων περιοχών από Χουσεΐν πασά. Τρίμηνη πολιορκία 370 γυναικόπαιδων και 30 αγωνιστών στο Γεροντόσπηλιο Μελιδονίου. Τραγική εξόντωσή τους.

11 Δεκεμβρίου. Ανεπιτυχής προσπάθεια κατάληψης του φρουρίου της Γραμπούσας (Παναγιωτάκης, Μπουζομάρκος, Μαυράκης, Παπαδάκης κ.λ.π.) Νεκροί: Κρήτες 90.

20 Δεκεμβρίου. Ανεπιτυχής προσπάθεια πυρπόλησης του Τουρκοαιγυπτιακού στόλου στη Σούδα από τον Τομπάζη.

1824

Φεβρουάριος. Ληλάνηση του Αποκόρωνα από τον Χουσεΐν. Σφαγή 100 χριστιανών στους Κεφαλάδες.

20 Μαρτίου. Εκστρατεία Χουσεΐν εναντίον των Σφακίων. Κατάληψη Ανώπολης, Ερήμωση της επαρχίας.

26 Μαρτίου. Προσωρινή αναχαίτιση του εχθρού στο φαράγγι της Αράδαινας.

28 Μαρτίου. Αναχώρηση Χουσεΐν από Σφακιά.

24 Απριλίου. Προέλαση Χουσεΐν σε Κυδωνία, Σέλινο και Κίσαμο. Μεγάλες καταστροφές. Νεκροί: Κρήτες 1500 από τους οποίους 600 στο Λαφονήσι.

1 Νοεμβρίου. Ναυμαχία Ελληνικού με Αιγυπτιακό στόλο υπό Ιμπραήμ, έξω από το Ηράκλειο (Κάναρης, Βώκος, Ραμπότσης). Αρκετές καταστροφές του εχθρικού στόλου σε έμψυχο και άψυχο υλικό.

1825

31 Μαΐου. Ναυμαχία του Ελληνικού με τον ενωμένο Τουρκικό και Αιγυπτιακό στόλο, έξω από το λιμάνι της Σούδας. Απώλεια μιας Τουρκικής φρεγάτας 14 κανονιών και 30 Οθωμανών ναυτών.

9 Αυγούστου. Απελευθέρωση της Γραμπούσας από τους Έλληνες (Βρατσόλης, Παναγιωτάκης, Παχυνάκης κ.λ.π.)

9 Αυγούστου. Κατάληψη του φρουρίου της Κισάμου από τους επαναστάτες.

25 Σεπτεμβρίου. Αποτυχημένη απόπειρα των Τούρκων για ανακατάληψη της Γραμπούσας.

1826

20 Ιούνιου. Εξόρμηση Μουσταφάμπεη στον ξεσηκωμένο Αποκόρωνα. Διασκόρπιση των επαναστατών.

15 Οκτωβρίου. Νικηφόρα μάχη επαναστατών στην Αγία Μαρίνα Κυδωνίας (Νιώτης, Τσουδερός κ.λ.π.)

1827

6 Οκτωβρίου. Επιδρομή ομάδας Σφακιανών στην επαρχία Κυδωνίας. Επίθεση εναντίον Τούρκων. Αρπαγή 20.000 αιγοπροβάτων.

20 Νοεμβρίου. Απόβαση Γραμπουσιανών επαναστατών υπό τον Ι. Χάλη στον Άγιο Νικόλαο. Εξουδετέρωση 400 Οθωμανών στη Νεάπολη.

9 Δεκεμβρίου. Ήττα των επαναστατών στην επαρχία Πεδιάδος. 300 νεκροί στο Μοχό.

1828

5 Μαρτίου. Κατάληψη του Φραγκοκάστελου από τον Χ' Μιχάλη Νταλιάνη.

28 Μαρτίου. Κατάληψη της Μονής Οδηγητρίας Μεσσαράς από τους Τούρκους.

8 Μαΐου. Επίθεση των επαναστατών από τα Σφακιά στον Αποκόρωνα, εναντίον Ρεθυμνίων Τούρκων (Χ' Μιχάλης Νταλιάνης, Μανουσέλης, Μανουσογιαννάκης). Αρπαγή 6.000 ζώων. Νεκροί: Οθωμανοί 40.

13 Μαΐου. Εκστρατεία Μουσταφά πασά εναντίον των Σφακιανών.

18 Μαΐου. Μάχη στο Φραγκοκάστελο. Οδυνηρή ήττα των επαναστατών. Θάνατος Χ' Μιχάλη Νταλιάνη. Νεκροί: Οθωμανοί 800, Κρήτες 338.

24 Μαΐου. Εκκένωση Φραγκοκάστελου από τους ηρωικούς υπερασπιστές του.

29 Μαΐου. Καταστροφή της στρατιάς του Μουσταφά από τους επαναστάτες στην Αγριμοκεφάλα και στα Χάλαρα. Νεκροί: Οθωμανοί 1902, Κρήτες 9.

3 Αυγούστου. Απελευθέρωση χωριών του Αποκόρωνα και του Ρεθύμνου από Σφακιανούς επαναστάτες (Δεληγιαννά-

κης, Μανουσογιαννάκης, Πρωτοπαπαδάκης κ.λ.π.)

8 Αυγούστου. Απελευθέρωση περιοχών Κυδωνίας, Κισάμου και Σελίνου από τους επαναστάτες (Παναγιωτάκης, Βασ. Χάλης κ.λ.π.)

15 Αυγούστου. Σφαγή 800 Χριστιανών στη Μεσσαρά.

19 Αυγούστου. Σφαγή 90 χριστιανών στην Αρκοῦδαίνα.

20 Αυγούστου. Νικηφόρα μάχη επαναστατών στο χωριό Αρμενόκαμποι Ρεθύμνου (Μανουσέλης, Τσουδερός) Νεκροί: Οθωμανοί 150

30 Αυγούστου. Σφαγή 800 χριστιανών στο Κάστρο του Ηρακλείου.

8 Δεκεμβρίου. Εισβολή των επαναστατών στη Σητεία (Πρωτοπαπαδάκης, Τσουδερός, Ζερβουδάκης, Καζανομανώλης κ.λ.π.) Πολιορκία φρουριών Ιεράπετρας και Σπιναλόγκας. Απελευθέρωση όλης της επαρχίας. Νεκροί: Οθωμανοί 500.

21 Δεκεμβρίου. Απόκρουση επίθεσης Τούρκων στα Περιβόλια Κυδωνίας (Β. Χάλης, Σήφακας, Πίπος). Νεκροί: Οθωμανοί 2.

1829

20 Ιανουαρίου. Ανακατάληψη της Σητείας από τους Τούρκους.

15 Φεβρουαρίου. Μάχη στην περιοχή Γάλλου Ρεθύμνης (Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης, Μανουσάκης κ.λ.π.) Αναχαίτιση του εχθρού.

20 Φεβρουαρίου. Κατάληψη από τους Τούρκους της Μονής Οδηγητρίας μετά από πολυήμερη πολιορκία. Νεκροί: Οθωμανοί 30, Κρήτες 11.

27 Μαρτίου. Μάχες σε Μαλάξα, Αγία Μαρίνα Κυδωνίας, Τσικαλαριά και Νεροκούρου. Νεκροί: Οθωμανοί 50, Κρήτες 1.

28 Μαρτίου. Αμφίροπες μάχες σε Πλατανιά και Γαλατά Κυδωνίας (Γερασιώτης, Χατζημιχελάκης, Κουμής)

25 Ιουνίου. Νικηφόρα μάχη Σφακιανών επαναστατών στους Αρμένους Αγίου Βασιλείου (Μανουσέλης, Δεληγιαννάκης, Πρωτοπαπαδάκης, Τσουδερός κ.λ.π.) Νεκροί: Οθωμανοί 200, Κρήτες 37.

10 Σεπτεμβρίου. Σώμα 60 ιππέων υπό τον ίππαρχο Αθαν. Βασιλείου, υποστηριζόμενο από Χανιώτες οπλαρχηγούς και επαναστάτες, εξαναγκάζει τους κατοίκους στην επαρχία Τούρκους της Κυδωνίας, του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου να κλειστούν στα μεγάλα φρούρια μέχρι τα μέσα του 1830.

1830

5 Ιουνίου. Πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων φτάνουν στον όρμο του Παλαιό-

καστρου Ηρακλείου για να επιβάλουν την ειρήνη στη νήσο, εις βάρος των κατοίκων της.

6 Σεπτεμβρίου. Ανεπιτυχής προσπάθεια Κρητών επαναστατών να ανακαταλάβουν το φρούριο της Γραμβούσας. Το κύκνειο άσμα της επανάστασης.

Η δεκαετής αυτή πολυαιμακτη Κρητική επανάσταση, τελικά **έμεινε χωρίς αντίκρισμα.**

Με το *Πρωτόκολλο του Λονδίνου* (22 Ιανουαρίου 1830) οι τότε Μεγάλες Δυνάμεις άφηναν τη Μεγαλόνησο έξω από τα όρια του Ελληνικού κράτους.

Η Κρήτη υποτάχτηκε στη αδυσώπητη μοίρα της. Αλλά το *«Κρητικό Ζήτημα»* είχε ήδη δημιουργηθεί και η διπλωματία των ισχυρών της Ευρώπης υποχρεώθηκε να το αντιμετωπίσει ως μια απ' τις πλέον σοβαρές πτυχές του μεγάλου «Ανατολικού Ζητήματος».

Τελικά απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1898, μετά από άλλες εφτά αιματηρές επαναστάσεις.

Την πρώτη του Δεκέμβρη του 1913, η Κρήτη ξαναγύρισε στην αγκαλιά της μητέρας Ελλάδας, με το ματωμένο κεφάλι ψηλά, με τη μητρική γλώσσα ακέραια, με τα Ελληνικά ήθη και έθιμα ζωντανά και την Εθνική συνείδηση καθαρή και περήφανη.

Δίκαια λοιπόν ο ποιητής έγραψε τότε:

*«Μερίαστε κάστρα και βουνά
και πολιτείες και Χώρες.
Και σεις νίκες λευκόφυτες
και νίκες λευκοφόρες,
ανοίξτε δρόμο διάπλατα:
για να περάσει η ΚΡΗΤΗ».*